

УДК 174-057.222

DOI: [https://doi.org/10.31521/modecon.V26\(2021\)-04](https://doi.org/10.31521/modecon.V26(2021)-04)

Васильєва Л. М., доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри обліку, оподаткування та управління фінансово-економічною безпекою, Дніпровський державний аграрно-економічний університет, Україна

ORCID: 0000-0001-6728-8895

e-mail: l.m.vas@ukr.net

Формування професійної етики фахівців економічного профілю в умовах закладу вищої освіти

Анотація. У статті з'ясовано та теоретично обґрунтовані передумови формування професійної етики фахівців в умовах закладу вищої освіти. Уточнено поняття «професійна етика фахівця» як це професійно-етична діяльність аксіологічного характеру, тобто діяльність, обумовлена цінностями культури, що відображає ступінь володіння спеціальними знаннями, вміннями, компетенціями в сфері етики професії. Виявлено фактори, що впливають на формування професійної етики фахівця в умовах ЗВО: педагогічні (дидактичні засоби), організаційні (структурно-змістовна модель формування етики фахівця, що представляє собою сукупність компонентів: етико-освітнього, культурно-етичного, методичного, компетентнісного та діагностичного), подолання яких в процесі навчання дозволяє переходити з нульового рівня на більш високий.

Ключові слова: етика, економіка, заклади вищої освіти, професійна етика, фахівець.

Vasilieva L. N., Doctor of Science in Public Administration, Professor, Professor, Department of Accounting, Taxation and Management of Financial and Economic Security, Dnipro State Agrarian and Economic University, Ukraine

Formation of Professional Ethics of Specialists in Economic Profile in Conditions of Higher Education Institution

Annotation. Introduction. It has been established that the modern stage in the development of vocational education involves a qualitative change in approaches to the definition of its content, as well as the need for increased attention to its professional and ethical orientation in connection with the market paradigm of socio-economic development of the country. The system of higher vocational education is designed to help the student in shaping professional competencies of a specialist, as well as helping a person build up the world of own professional and personal values, to master creative ways to solve professional and life problems based on ethical norms and rules necessary for professional mobility of a specialist.

Purpose. Research and generalization of scientific representations on the theoretical aspects of the professional ethics formation of specialists and justify the preconditions for the professional ethics formation of specialists in the conditions of higher education institutions.

Results. The theoretically substantiated preconditions for the formation of professional ethics of specialists in the conditions of higher education institutions, which are: in exacerbation of contradictions between the objective need of the labor market in specialists with a high level of professional ethics, capable of applying it in the process of professional activity, and insufficient development of pedagogical conditions of its formation in the conditions of higher education institution; in the need to improve the professional sphere of economics, in connection with the priority in it receipt of profits over the universal moral values; in the relevance of the development of a higher vocational education system in the direction of formation of professional ethics students needed by professionals for professional mobility in a market economy. The concept of "professional ethics of a specialist" is specified as this professional and ethical activity of an axiological nature, that is, activities due to the values of culture, reflecting the degree of ownership of special knowledge, skills, competences in the field of ethics profession.

The factors influencing the formation of professional ethics of a specialist in conditions of HEI: pedagogical (didactic drugs), organizational (structural and content model of the formation of ethics of a specialist, which is a set of components: ethical-educational, cultural and ethical, methodical, competent and diagnostic) whose overcoming in the learning process allows you to move from a zero level to higher.

Conclusions. By studying psychological and pedagogical literature, it has been concluded that the structure of professional ethics of a specialist includes cognitive, emotional, communicative, reflexive and educational components. The structural-content model of the formation of ethics of a specialist is proposed, which is a set of components: ethical and educational, cultural and ethical, methodological, competent and diagnostic.

Keywords: ethics, economics, higher education institutions, professional ethics, specialist.

JEL Classification: A22

Постановка проблеми. Звернення до проблем професійної етики фахівця та виділення їх в число важливих напрямів сучасної наукової думки стало результатом усвідомлення зростання інноваційних процесів в суспільстві, які загострили питання морально-етичної сторони діяльності фахівця у зв'язку з

¹Стаття надійшла до редакції: 03.03.2021

Received: 03 March 2021

пріоритетністю в ринковій економіці прибутку над загальнолюдськими моральними цінностями. Сучасний етап розвитку професійної освіти передбачає якісну зміну підходів до визначення її змісту, а також необхідність посилення уваги до її професійно-етичної спрямованості у зв'язку з ринковою парадигмою суспільно-економічного розвитку країни. Система вищої професійної освіти покликана допомогти студенту формувати професійні компетенції фахівця, а також допомогти людині вибудувати світ власних професійних та особистісних цінностей, оволодіти творчими способами вирішення професійних та життєвих проблем на основі етичних норм й правил, необхідних для професійної мобільності фахівця. Відповідно до Закону України «Про вищу освіту» «метою вищої освіти є здобуття особою високого рівня наукових (творчих, мистецьких) професійних і загальних компетентностей, які необхідні для діяльності за певною спеціальністю чи в певній галузі знань» [6].

Зміни, що відбуваються в українському суспільстві в останні роки, інтеграція України в єдиний економічний світовий простір, усвідомлення необхідності взаєморозуміння й співпраці в економічних питаннях, значно підвищили вимоги, що пред'являються до фахівців економічного профілю, а поява нових напрямів професійної підготовки, орієнтована на формування професійної етики фахівця. Професійна етика для фахівців має важливе практичне значення, оскільки здійснюється в просторі особистісно-ділової взаємодії, заснованого на загальнолюдських моральних принципах та нормах.

Відмітимо, що державні освітні стандарти третього покоління вимагають від системи вищої професійної освіти вдосконалення підготовки фахівця не тільки в професійному плані, а й професійно-етичному. Розвиток наукових інтересів в цьому напрямі виявило складність й багатоаспектність феномена «професійна етика», що спричинило появу різноманітних підходів до його аналізу та визначило необхідність усвідомлення того, що процеси формування професійної етики фахівця в умовах закладів вищої освіти (далі ЗВО) вимагають системного, цілісного, інтегративного, комплексного, компетентнісного підходу до вивчення з урахуванням факторів, що впливають на цей процес.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дослідженню теоретичних аспектів щодо формування професійної етики фахівців присвячені праці вітчизняних вчених, насамперед, В. Бралантан, Л. Гуцаленко, Н. Здирко, А. Алексеєнко, К. Карпенко, Л. Гончаренко, В. Дейнека, В. Лозовой, М. Панов, І. Утюж, Н. Спиця, М. Мегрелішвілі, В. Мовчан, Г. Єльнікова, О. Зайченко, В. Маслов та інші.

Формулювання цілей дослідження. Метою статті є узагальнення наукових уявлень щодо теоретичних аспектів формування професійної етики фахівців та обґрунтування передумов формування професійної етики фахівців в умовах закладів вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. У науці проблема професійної етики розглядається вченими в системі професійної культури як її компонент, що свідчить про взаємозв'язок, взаємопроникнення, взаємовплив та дозволяє наголосити на професійно-етичній культурі фахівця, акцентуючи увагу не тільки на цьому явищі, а скоріше підкреслюючи необхідність посилення уваги до етичної сторони професійної культури.

Етимологія терміна «етика», тобто його походження і споріднені зв'язки з іншими словами тієї самої чи інших мов, сягає глибокої давнини. Слово «етика» виникло з давньогрецького «ethos», яке у різні часи мало різні значення. Спочатку воно означало місцезнаходження, спільне житло, потім – звичай, темперамент, характер, стиль мислення, а також усталену природу якогось явища. Пізніше видатний мислитель античності Аристотель (384-322 рр. до н. е.), узявши за основу значення етосу як характеру, темпераменту, утворив прикметник «ethicos» – «етичний» для позначення особливої групи людських чеснот – мудрості, мужності, помірності, справедливості тощо, відрізняючи їх від добродійностей розуму. Науку про етичні чесноти (особистісні якості), достоїнства характеру людини Аристотель назвав «ethice» (етика). Так у IV ст. до н.е. етична наука отримала свою назву, яку має і сьогодні.

Мовчан В.С. зазначає, що етика «багатогранне інтегроване явище, що взаємодоповнює цілісний потік науки, як цілісного інституту [4]. Лозовой В. О., Панов М. І. та ін. наголошують на тому, що «це теоретичне знання, що відбиває моральну свідомість у всій її складності та суперечливості й конкретно-історичну моральну практику в її розмаїтті та колізіях» [2]. «Вчення про моральність, у межах якого досліджуються закономірності, принципи її виникнення, розвитку й функціонування, роль та призначення моралі у житті окремої особи та суспільства» [10]. «Етика – це філософська наука про мораль (моральність), що осмислює, узагальнює, систематизує історичний розвиток, її історію, становлення й розвиток етичних теорій, концепцій, доктрин, у яких обґрунтовано природу, сутність, специфіку, функції, закономірності розвитку та функціонування моралі, взаємозв'язок з іншими формами матеріального та духовного життя людей» [2].

Отже, етика – це в основному філософська наука, об'єктом вивчення якої є мораль. Слово «мораль» означає в сучасній мові приблизно те ж саме, що і моральність. Тому більшість фахівців не проводять суворого розмежування між мораллю та моральністю і вважають ці слова синонімами. Досі говорять про етику поведінки, етику офіцера, менеджера, про педагогічну етику тощо, маючи на увазі головним чином моральні норми й моральні відносини, які склалися в тій чи іншій сфері суспільного життя. І все ж слово «етика» в даний час частіше використовується для позначення науки про мораль.

«Етика як теорія моралі встановлює логічний зв'язок між моральними оцінками, виявляє закони, відповідно

до яких виробляються судження, покликані керувати вчинками людей. Етика не виробляє конкретних рекомендацій, як чинити в тому чи іншому випадку, вона формулює лише загальні абстрактні принципи, на яких можуть бути побудовані конкретні оцінки рекомендації» [3].

У рамках нашого дослідження акцентуємо увагу на професійній етиці. У сучасному суспільстві особистісні якості індивіда починаються з його ділової характеристики, ставлення до праці, рівня професійної мобільності. Все це визначає виняткову актуальність питань, що становлять зміст професійної етики. Справжній професіоналізм спирається на такі моральні норми як борг, чесність, компетентність, об'єктивність, конфіденційність, вимогливість до себе і своїх колег, відповідальність за результати своєї праці. У даний час зростає значення професійної етики в регулюванні різних видів трудової діяльності. Це пов'язано з прагненням постійно удосконалювати професійні норми стосовно до змінних суспільних відносин. Професійна етика суспільства не може представляти абсолютну істину в поведінці людей. Кожне покоління має вирішувати їх знову і знову самостійно. Але нові розробки повинні спиратися на «моральний запас», створений попередніми поколіннями.

Москаленко А. М. зазначає, що «професійна етика – галузь вчення про етику, що досліджує специфіку конкретної професії крізь призму моральних принципів суспільства, практику відхилення від норм моралі у визначених сферах суспільних відносин, закономірності і наслідки, що виникають, і при цьому дозволяє виробити деонтологічні правила поведінки членів того чи іншого професійного співтовариства, що відповідають етичним вимогам суспільства і держави» [5]. Інші вчені професійну етику трактують як «сукупність правил поведінки певної групи, що забезпечує морально-етичний характер взаємовідносин, що обумовлюються специфікою професійної діяльності» [1], «прикладну соціально-філософську дисципліну, яка вивчає походження, сутність, специфіку, суспільні функції морально-професійних норм та стосунків, закономірності їх розвитку на різних історичних етапах» [8]. «Самостійний розділ етичної науки, який вивчає особливості моралі, з'ясовує специфіку реалізації загальних принципів моральності у сфері певної праці, розкриває її функції, зміст принципів та етичних категорій» [7]. Алексеєнко А. П., Карпенко К. І., Гончаренко Л. О., Дейнека В. В. зазначають, що «професійна етика – сукупність норм і правил, що регулюють поведінку фахівця на основі загальнолюдських моральних цінностей, з урахуванням особливостей його професійної діяльності й конкретної ситуації» [9].

Здійснений аналіз терміну «професійна етика» дозволив зробити висновок, що професійна етика – це

професійно-етична діяльність аксіологічного характеру, тобто діяльність, обумовлена цінностями культури, що відображає ступінь володіння спеціальними знаннями, вміннями, компетенціями в сфері етики професії.

Вивчаючи психолого-педагогічну літературу, ми дійшли висновку, що структура професійної етики фахівця містить когнітивний, емоційний, комунікативний, рефлексивний та виховний компоненти.

Вищеназвані компоненти знаходяться в тісному взаємозв'язку і змістовно розкривають культуру мислення, спілкування, прояви емоцій, рефлексії фахівця. Вони знаходять відображення в системі ціннісних орієнтацій фахівця та проявляються у вигляді спрямованості його поведінки й діяльності на цінності професійної етики. Крім того, результатом проведеного нами теоретичного аналізу, як літератури, так і навчальних планів ЗВО, стало виділення спеціального, соціально-професійного, інваріантного блоків формування професійної етики фахівця у закладі вищої освіти. Формування професійної етики фахівця в процесі його професійної підготовки може містити формування його загальнокультурної (розуміння професійної діяльності як культуровідповідності та усвідомлення себе як носія культурних зразків) і функціональної (застосування знань й умінь при вирішенні професійних завдань з урахуванням норм професійно-етичної культури) грамотності; професійно-культурної освіченості (гнучкість мислення, застосування знань й умінь в практичній діяльності); професійної етики як прояви вищого рівня розвитку професійно-етичної культури. Професійна етика, будучи узагальненим показником особистісно-професійної компетентності фахівця, визначає найбільш пріоритетні способи здійснення професійної діяльності, відображає гуманістичну спрямованість та проявляється у внутрішньому (культура мислення, емоційна культура, культура рефлексії) й зовнішньому (культура спілкування, культура прояви емоцій, культура поведінки, культура професійної діяльності, культура зовнішнього вигляду) планах, визначаючи ставлення фахівця до професійної діяльності на основі усвідомлення її значущості як державної, громадської, особистісної цінності.

На нашу думку, структурно-змістова характеристика професійної етики фахівця представляє собою сукупність компонентів: етико-освітнього, культурно-етичного, методичного, компетентнісного та діагностичного.

Для подолання виявлених проблемних факторів навчання майбутніх фахівців економічного профілю у вищій професійній школі та визначення заходів щодо їх нейтралізації пропонуємо структурно-змістовну модель формування професійної етики майбутніх фахівців економічного профілю (рис.1), яка є ядром формування професійної етики економіста і містить структуру системного підходу до його утворення.

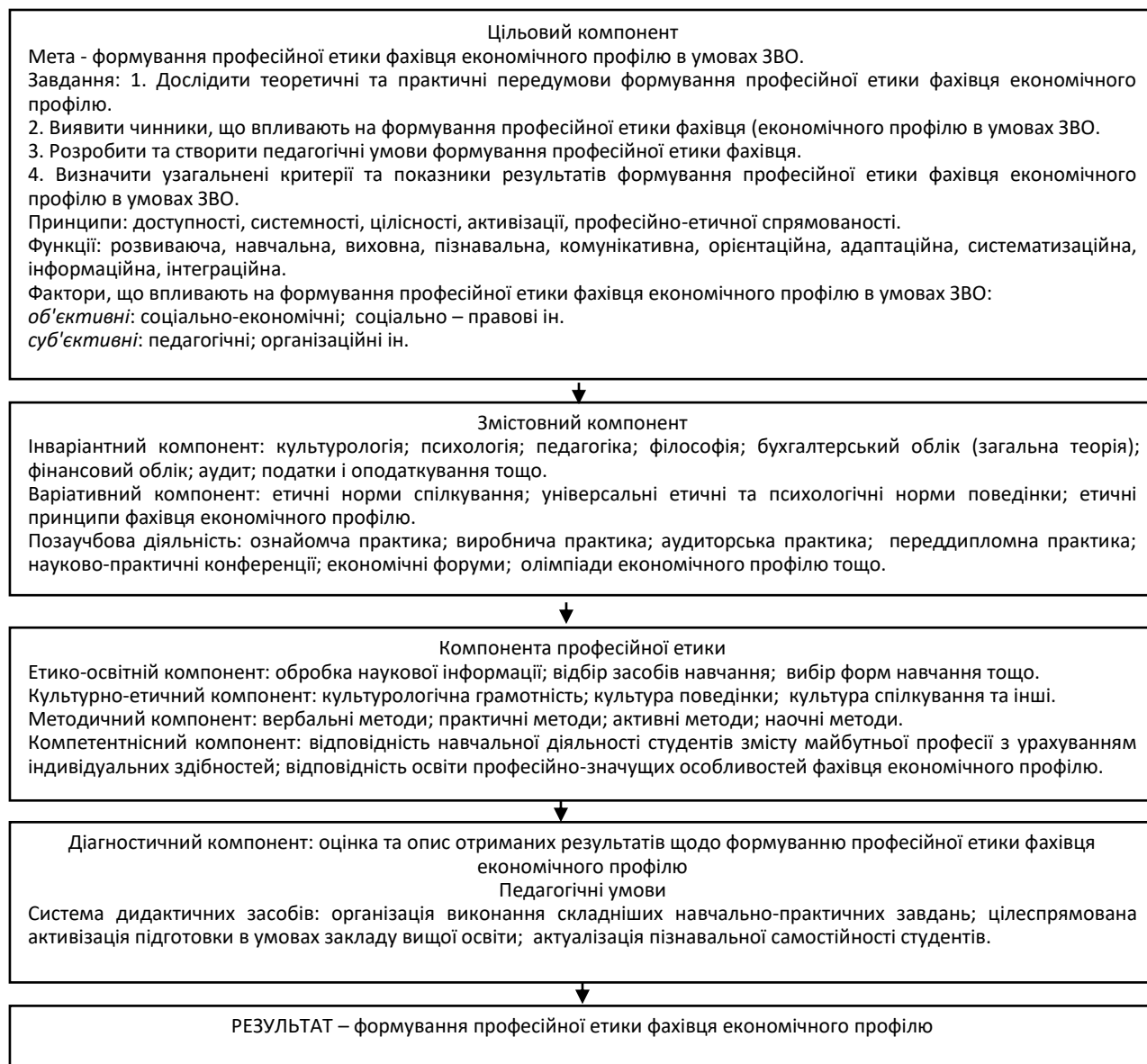

Рисунок 1 – Структурно-змістова модель формування професійної етики фахівця економічного профілю

Метою етико-освітнього компоненту є розвиток майбутнього фахівця ціннісно-змістовними засобами, оволодіння ним системою знань, що дають уявлення про компоненти професійної етики, способи обґрунтування моральних фактів поведінки фахівців економічного профілю, застосування їх в дослідженні економічної діяльності. Метою компетентнісного компоненту є розвиток у майбутнього фахівця економічного профілю системи професійно значущих знань, умінь та навичок, компетенцій. Культурно-етичний компонент у процесі навчання формує інтелектуальні та морально-етичні якості особистості, характерні для професійної діяльності. Методичний компонент моделі освіти майбутнього фахівця економічного профілю виступає як засіб реалізації описаних вище культурно-етичного, етико-освітнього та компетентнісного компонентів. Діагностичний компонент є «контрольним» в моделі та має на меті

оцінити отримані результати щодо формування професійної етики фахівця та проаналізувати їх з точки зору актуальності та затребуваності.

Висновки. З'ясовано та теоретично обґрунтовано передумови формування професійної етики фахівців в умовах закладу вищої освіти, які полягають: в загостренні протиріч між об'єктивною потребою ринку праці у фахівцях з високим рівнем професійної етики, здатних застосовувати її в процесі професійної діяльності, і недостатньою розробленістю педагогічних умов її формування в умовах закладу вищої освіти; у необхідності оздоровлення професійної сфери економіки, у зв'язку з пріоритетністю в ній отримання прибутку над загальнолюдськими моральними цінностями; в актуальності розвитку системи вищої професійної освіти у напрямі формування у студентів професійної етики, необхідної фахівцям для професійної

мобільності в умовах ринкової економіки. Уточнено поняття «професійна етика фахівця»: професійно-етична діяльність аксіологічного характеру, тобто діяльність, обумовлена цінностями культури, що відображає ступінь володіння спеціальними знаннями, уміннями, компетенціями в сфері етики професії.

2. Виявлено фактори, що впливають на формування професійної етики фахівця в умовах ЗВО: педагогічні

(дидактичні засоби), організаційні (структурно-змістовна модель формування етики фахівця, що представляє собою сукупність компонентів: етико-освітнього, культурно-етичного, методичного, компетентнісного та діагностичного), опанування яких в процесі навчання дозволяє переходити на вищий рівень.

Література:

1. Бралатан В.П., Гуцаленко Л. В., Зdirko Н. Г. Професійна етика: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. К. : Центр учбової л-ри, 2011. 251 с.
2. Етика : навчальний посібник / за ред. проф. В. О. Лозового. К. : Юрінком Інтер, 2002. 224 с.
3. Етика та естетика: навчальний посібник для семінарських занять та самостійної роботи студентів фармацевтичних факультетів / І. Г. Утюж, Н. В. Спиця, М. О. Мегрелішвілі. Запоріжжя : ЗДМУ, 2019. 81 с.
4. Мовчан В. С. Етика : навч. пос. К. :Знання, 2007. 483 с.
5. Москаленко А.М. Теоретичні основи професійної етики управлінців навчальних закладів. Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія : Педагогіка, психологія, філософія. 2014. Вип. 199(1). С. 235-243.
6. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>
7. Професійна етика – невід’ємна частина загальнолюдської моралі. URL: <https://vinnytska.land.gov.ua/етика-державного-службовця>.
8. Професійна етика: виникнення, призначення в суспільстві. URL: <http://inform.ucoz.com/load/2-1-0-1>.
9. Професійна етика вищої освіти : навчальний посібник для осіб. / А.П. Алексеенко, К.І. Карпенко, Л.О. Гончаренко, В.В. Дейнека. Харків: ХНМУ, 2015. 77 с.
10. Теоретичні і методичні засади моделювання фахової компетентності керівників закладів освіти : монографія / Г. В. Єльнікова, О. І. Зайченко, В. І. Маслов [та ін.]; за ред. Г. В. Єльової. К. ; Чернівці : Книги – XXI, 2010. 460 с.

References:

1. Bralatan, V.P., Gutsalenko, L.V. & Zdirko, N.G (2011). *Profesiyna etyka*. Kyiv: Tsentr uchbovoyi l-ry [in Ukrainian].
2. Lozoviy, V.O., Panov, M.I. & others (2002). *Etyka*. Kyiv: Yurinkom Inter [in Ukrainian].
3. Utyuzh, I.H., Spytysya, N.V. & Mehrelishvili, M.O. (2019). *Etyka*. Zaporizhzhya : ZDMU [in Ukrainian].
4. Movchan, V.S. (2007). *Etyka*. Kyiv: Znannya [in Ukrainian].
5. Varaksina, O. V. (2014). Theoretical bases of professional ethics of managers of educational institutions. *Naukovyy visnyk Natsional'noho universytetu bioresursiv i pryrodokorystuvannya Ukrainy*, 235-243, [in Ukr.].
6. Pro vyshchu osvitu : Zakon Ukrayiny vid 01.07.2014 № 1556-VII. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> [in Ukrainian].
7. Professional ethics is an integral part of universal morality. Retrieved from: <https://vinnytska.land.gov.ua/етика-державного-службовця>.
8. Professional ethics: origin, purpose in society. Retrieved from: <http://inform.ucoz.com/load/2-1-0-1>
9. Alekseyenko, A.P., Karpenko, K.I., Honcharenko, L.O., Deyneka, V.V. (2015). *Profesiyna etyka vyshchoyi osvity*. Kharkiv: KHNMU [in Ukrainian].
10. Yel'nykova, H.V., Zaychenko, O.I., Maslov, V.I. & others (2010). *Teoretychni i metodychni zasady modelyuvannya fakhovoyi kompetentnosti kerivnykiv zakladiv osvity*. Chernivtsi : Knyhy – XXI [in Ukrainian].

Ця робота ліцензована Creative Commons Attribution 4.0 International License